

IO1 - Profile Study
Analysis of existing
practices and research

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

HOOD – Homeless’s Open Dialogue

HOOD – Ανοικτός Διάλογος για τους Άστεγους

Πνευματικό προϊόν 1

Φάση 2 | Ανάλυση υφιστάμενων πρακτικών και ερευνών

Συγγραφή

Pedro Perista & Paula Carrilho

Απρίλιος 2021

Όνομασία Έργου	HOOD – Homeless’s Open Dialogue Ανοικτός Διάλογος για τους Άστεγους
Συμφωνία επιχορήγησης No.	2020-1-IT02-KA204-079491
Διάρκεια Έργου	Σεπτέμβριος 2020- Αύγουστος 2023
Website Έργου	www.hoodproject.org
Συντονιστής Έργου	Ufficio Pio della Compagnia di San Paolo - ONLUS
Εταίροι Έργου	UNITO (IT) Ufficio Pio (IT) Sant Joan de Déu (ES) Projekt UDENFOR (DK) KLIMAKA (GR)
Πνευματικό Προϊόν	IO1 – Μελέτη Προφίλ
Διάρκεια	Νοέμβριος 2020- Μάιος 2023
Τίτλος παραδοτέου	Έκθεση συλλογής βιβλιογραφικών αναφορών και άλλων εμπειριών
Επικεφαλής Εταίρος Πνευματικού Προϊόντος	CESIS (PT)
Επίπεδο διάδοσης	Σύμπραξη

Αναγνώριση & Δήλωση Αποποίησης Ευθυνών

Αυτό το έγγραφο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Έργου HOOD: Homeless's Open Dialogue (Ανοιχτός Διάλογος για τους Αστέγους) και χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το περιεχόμενο αυτής της δημοσίευσης εκφράζει μόνο τις απόψεις των συγγραφέων και είναι της αποκλειστικής τους ευθύνης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν επιφέρει καμία ευθύνη χρήσης των πληροφοριών που περιέχει.

Εισαγωγή

Με στόχο τη συλλογή πληροφοριών από σχετικές δημοσιεύσεις/έρευνες και από υπάρχουσες εμπειρίες και πρακτικές σε εθνικό επίπεδο, οι επιχειρησιακοί εταίροι του HOOD εντόπισαν ένα σύνολο σχετικών μελετών, εκθέσεων και πρακτικών. Σύμφωνα με τις γενικές ενδείξεις και λαμβάνοντας υπόψη τη βασική φιλοσοφία του HOOD, τα ευρήματα θα έπρεπε: i) να εστιάζουν στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη κατάρτιση προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση των αστέγων· ii) να εστιάζουν στην αντίστοιχη χώρα, αποκλειστικά ή εντός του πεδίου εφαρμογής ευρύτερου φάσματος χωρών· και iii) να μην είναι παλαιότερη του 2015.

Προτάθηκε ενδεικτικός αριθμός τριών έως πέντε δημοσιεύσεων/ερευνών/άλλων εμπειριών. Ωστόσο, ανάλογα με την κατάσταση της εκάστοτε χώρας, οι εταίροι είχαν τη δυνατότητα να συμπεριλάβουν μεγαλύτερο αριθμό αναφορών, αναφορές παλαιότερες από το 2015, αναφορές που δεν επικεντρώνονταν στη χώρα ή/και αναφορές που δεν επικεντρώνονταν ειδικά στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη κατάρτιση προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση των αστέγων.

Η έκθεση αυτή βασίζεται στις απαντήσεις που έδωσαν οι τέσσερις επιχειρησιακοί εταίροι: Projekt Udenfor-Δανία, Κλίμακα-Ελλάδα, Ufficio Pio-Ιταλία και Sant Joan de Déu-Ισπανία.

Ρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο σχετικά με την πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη κατάρτιση προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση των αστέγων

Η κατάσταση στη Δανία

Στη Δανία, ο όρος «πρώιμη παρέμβαση» αναφέρεται και χρησιμοποιείται κυρίως στις υπηρεσίες που ασχολούνται με ευάλωτα παιδιά και νέους. Αυτό συναντάται και στη βιβλιογραφία αλλά και στις κοινωνικές υπηρεσίες και πρωτοβουλίες που υλοποιούνται. Θα πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη μας ότι καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 2010, παρατηρήθηκε ότι η μεγαλύτερη αύξηση των αστέγων στη Δανία εντοπίζεται στους νέους (+70%).

Ο εθνικός διάλογος και η βιβλιογραφία για την έλλειψη στέγης γενικά (τόσο στην πολιτική, την έρευνα όσο και στις κοινωνικές υπηρεσίες) επικεντρώνονται κυρίως στην πρωτοβουλία "Housing First" - μια πρωτοβουλία που έχει εφαρμοστεί αρκετές φορές σε διάφορους δήμους της Δανίας. Ο δήμος του Odense, ειδικότερα, πέτυχε την υλοποίηση του "Housing First". Ωστόσο, μια πρόσφατη έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Κοινωνικών Υπηρεσιών δείχνει ότι μόνο στο 8 τοις εκατό των ανθρώπων χωρίς στέγη σε εθνικό επίπεδο προτείνεται η ένταξη στην πρωτοβουλία "Housing First".

Η έκθεση «Πώς σταματάμε την αστεγία» του 2020 από το thinktank Kraka συλλέγει και αναλύει διαφορετικά αποτελέσματα έρευνας. Η έκθεση αποδεικνύει ότι μια παρέμβαση η οποία προσφέρει στους ανθρώπους σταθερή στέγη σε συνδυασμό με υπηρεσίες κοινωνικής στήριξης, προτού μια μικρότερη περίοδος αστεγίας μετατραπεί σε χρόνια, μπορεί να μειώσει κατά το ήμισυ τους άστεγους στη Δανία μέχρι το 2030.

Εν κατακλείδι, υπάρχουν τοπικά παραδείγματα πρώιμης παρέμβασης, αλλά αυτά επικεντρώνονται κυρίως σε νέους που είναι άστεγοι ή κινδυνεύουν να μείνουν άστεγοι. Η πρωτοβουλία "Housing First" κυριαρχεί τόσο στον πολιτικό διάλογο όσο και στη βιβλιογραφία, αλλά η Δανία δεν έχει ακόμη καταφέρει να εφαρμόσει μια κεντρική εθνική στρατηγική στέγασης σε ολόκληρη τη χώρα.

Η κατάσταση στην Ελλάδα

Μια σημαντική πρωτοβουλία ανάπτυξης πολιτικής για τους άστεγους ήταν η υιοθέτηση του νομικού ορισμού των αστέγων στην Ελλάδα το 2012, αν και το κράτος δεν έχει θεσπίσει υποστηρικτικά μέτρα για τους άστεγους και επίσης δεν έχει αναπτύξει καμία πολιτική πρώιμης πρόληψης.

Η Κλίμακα δραστηριοποιείται στο χώρο από το 2000. Λειτουργεί ένα κέντρο ημέρας για τους άστεγους που έχει ως στόχο όχι μόνο την καταγραφή του προφίλ των αστέγων αλλά και την αποκατάστασή τους. Χρησιμοποιώντας το streetwork ως αποτελεσματικό εργαλείο παρέμβασης για την προαγωγή της υγείας, η Κλίμακα «μεταφέρει» τις υπηρεσίες της εκεί όπου οι άστεγοι ζουν σήμερα στην πλειοψηφία τους (π.χ. στο λιμάνι του Πειραιά & στο Θησείο, περιοχή στο κέντρο της Αθήνας). Παρόμοιες υπηρεσίες για άστεγους παρέχονται από άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις, ορισμένες από τις οποίες λειτουργούν και ξενώνες αστέγων. Ο Δήμος Αθηναίων ασχολείται επίσης συστηματικά και με τους άστεγους και λειτουργεί κέντρο ημέρας, υπνωτήριο και ξενώνα προσωρινής διαβίωσης.

Ωστόσο, το πρόβλημα των αστέγων παραμένει οξύ, καθώς οι λίστες αναμονής για τη διαβίωση σε τέτοιες δομές είναι εξαιρετικά μεγάλες. Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε είναι ότι είναι σχεδόν αδύνατο να χαρτογραφήσουμε άτομα και οικογένειες που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα ή υπό την απειλή έξωσης.

Η κατάσταση στην Ιταλία

Ο όρος πρώιμη παρέμβαση δεν εμφανίζεται στον πολιτικό διάλογο που αφορά στην αστεγία στην Ιταλία. Στο εθνικό έγγραφο προγραμματισμού με τίτλο "Linee di Indirizzo per il contrasto alla grave emarginazione adulta in Italia" που δημοσιεύθηκε το 2015, η σημασία της άμεσης παρέμβασης αναφέρεται μία φορά ενώ υπάρχουν σε όλη την έκθεση σχόλια σχετικά με τη σημασία της ταχείας εξεύρεσης στέγης και άλλων άμεσων λύσεων, αλλά χωρίς ανάλυση επικεντρωμένη σε αυτόν τον παράγοντα (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων της Ιταλίας, 2015).

Επίσης, σε πρόσφατες ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις σχετικά με την έλλειψη στέγης, ο χρόνος δεν είναι ένα σχετικό θέμα που διερευνάται. Η ακαδημαϊκή και πολιτική συζήτηση στην Ιταλία φαίνεται να επικεντρώνεται στην πρωτοβουλία "Housing First", στο μοντέλο του "ξενώνα" και στην ένταξη με συνδυασμό μέτρων στήριξης του εισοδήματος (όπως το πρόσφατο Εισόδημα του Πολίτη). Ωστόσο, υπάρχουν πρωτοβουλίες σε τοπικό επίπεδο που επικεντρώνονται στην πρώιμη παρέμβαση: στο Τορίνο, το έργο του Ufficio Pio υιοθετεί συγκεκριμένα την προσέγγιση της πρώιμης παρέμβασης, ενώ ο Δήμος αναπτύσσει τώρα μια παρέμβαση η οποία βασίζεται στην προσέγγιση της «άμεσης στέγασης».

Η κατάσταση στην Ισπανία

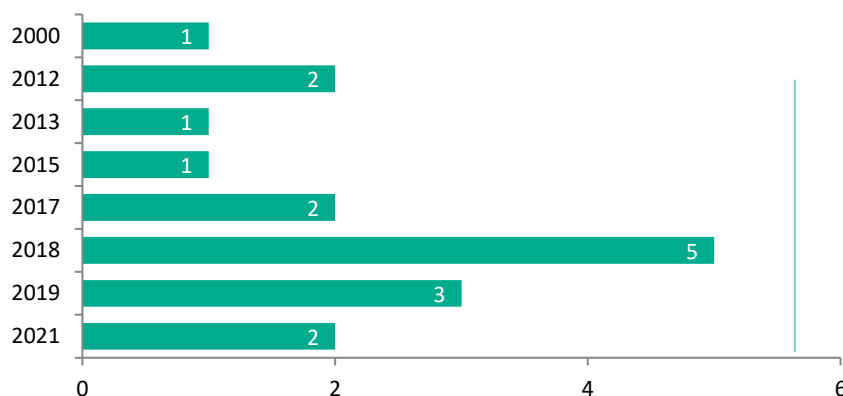
Στην Ισπανία, υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τους παράγοντες που προκαλούν έλλειψη στέγης ή φτώχεια. Ωστόσο, στην πράξη, σπάνια διεξάγονται έρευνες που αφορούν στην πρώιμη παρέμβαση στους αστέγους. Τα

τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος στον τομέα αυτό, ιδίως σε νέες πρακτικές όπως στην πρωτοβουλία "Housing First", ή στις συνεντεύξεις «παρακίνησης». Η πρόοδος αυτή συνίσταται κυρίως σε βελτίωση μεθοδολογιών με ενσωμάτωση νέων πρακτικών που ευνοούν τις διαδικασίες αποκατάστασης κυρίως μέσω του «ανοικτού διαλόγου». Είναι επιτακτική ανάγκη να σημειωθεί πρόοδος στον τομέα της εφαρμοσμένης έρευνας, να υιοθετηθούν νέες μεθοδολογίες και να εφαρμοστούν πρακτικές που επικεντρώνονται στην πρόληψη.

Το σύνολο των δημοσιεύσεων

Οι επιχειρησιακοί εταίροι του HOOD εντόπισαν συνολικά 17 δημοσιεύσεις από το έτος 2000 έως και το έτος 2021. Δώδεκα από τις 17 δημοσιεύσεις δημοσιεύτηκαν το διάστημα 2017 - 2021.

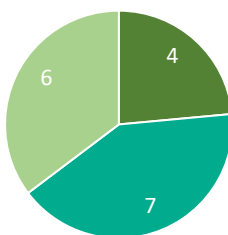
Εικόνα 1. Αριθμός δημοσιεύσεων σύμφωνα με το έτος δημοσίευσης

Τέσσερις δημοσιεύσεις επικεντρώνονταν ειδικά στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ και/ή την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα των αστέγων. Επτά δημοσιεύσεις καλύπτουν σχετικές πτυχές της πρώιμης παρέμβασης, της πρώιμης καταγραφής προφίλ και/ή της πρώιμης αποκατάστασης στον τομέα των αστέγων και σε έξι περιπτώσεις η δημοσίευση θεωρείται σημαντική στον τομέα των αστέγων, χωρίς να αναφέρεται στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ και/ή την πρώιμη αποκατάσταση.

Εικόνα 2. Αριθμός δημοσιεύσεων σύμφωνα με την εστίασή τους

- Specifically focuses on early intervention/profiling/recovery in the field of homelessness
- The focus is not early intervention, but it covers some relevant aspects of early intervention / profiling / recovery in the field of homelessness.
- It is relevant in the field of homelessness but it does not refer to early intervention/profiling/recovery

Δημοσιεύσεις που επικεντρώνονται ειδικά στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ και/ή την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα των αστέγων

Τέσσερις δημοσιεύσεις επικεντρώνονταν ειδικά στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα των αστέγων. Δύο από αυτές αφορούν προϊόντα έργων που υλοποιήθηκαν από τον εταίρο «Projekt Udenfor» και δημοσιεύθηκαν το 2018. Πρόκειται για τα έργα: “Young and OUTSIDE – εμπειρίες 3 χρόνια μετά από την εμπλοκή με νέους άστεγους» (Ramsdahl et al., 2018) και «Μου αρέσει η μυρωδιά του σαπουνιού μετά το πλύσιμο των χεριών μου: μια διερευνητική μελέτη των εμπειριών των αστέγων γυναικών» (Maini-Thorsen, 2018).

Η πρώτη δημοσίευση (Ramsdahl, κ.λπ., 2018) περιγράφει το έργο που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του εγχειρήματος “Young and OUTSIDE» και τα ευρήματά του. Οι κύριες μέθοδοι και δραστηριότητες που χρησιμοποιήθηκαν αφορούσαν τις εξωτερικές υπηρεσίες και τη σχέση με τους νέους άστεγους στους δρόμους της Κοπεγχάγης. Περιελάμβανε την καταγραφή προφίλ της ομάδας-στόχου, η οποία βασίστηκε σε 77 νέους άστεγους που συμμετείχαν στις δραστηριότητες του προγράμματος και τους βοήθησε να επιτύχουν μια ζωή μεγαλύτερης σημασίας για αυτούς με βάση τις δικές τους επιθυμίες. Ένας άλλος στόχος ήταν η μετατροπή της γνώσης και της καταγραφής προφίλ της ομάδας-στόχου σε πληροφορίες και συστάσεις.

Θα μπορούσαν να προσδιοριστούν τρία σημαντικά βασικά ευρήματα. Πρώτον, ότι το κοινωνικό σύστημα που εφαρμόζεται για να βοηθήσει τους κοινωνικά αποκλεισμένους νέους αποτελεί συχνά έναν από μόνο του παράγοντα αποκλεισμού· δεύτερον, ότι οι απαιτήσεις, οι ποινές και οι κυρώσεις συχνά νοούνται ως υπενθύμιση της προσωπικής αδυναμίας, οδηγώντας σε περαιτέρω αυτο-στίγμα και περαιτέρω αποκλεισμό· και τρίτον, ότι το έργο για την παροχή βοήθειας στους άστεγους νέους θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τους πόρους, τα συμφέροντα, τις προσωπικές αξίες αυτών των νέων κ.λπ.

Όσον αφορά τη δεύτερη δημοσίευση (Maini-Thorsen, 2018), η οποία επικεντρώθηκε στις άστεγες γυναίκες, ένα από τα βασικά ευρήματά της αφορούσε στην έλλειψη ποιοτικής έρευνας για τις άστεγες γυναίκες στη Δανία και την ανάγκη να καταστεί πιο ορατή η έλλειψη στέγης των γυναικών, καθώς και να ληφθούν υπόψη τα στερεότυπα των αστέγων γυναικών με βάση το φύλο. Οι άστεγες γυναίκες αποτελούν μια ποικιλόμορφη ομάδα, αλλά υπάρχουν ιδιαίτεροι κίνδυνοι που σχετίζονται με το να είσαι γυναίκα στο δρόμο, όπως η έμφυλη διάσταση. Ως εκ τούτου, οι στρατηγικές και οι προσεγγίσεις στο πλαίσιο των υπηρεσιών για τους άστεγους απαιτείται να εντάξουν τη διάσταση του φύλου για να εξασφαλίσουν προσβάσιμες, ασφαλείς και αξιοπρεπείς ρυθμίσεις για τις άστεγες γυναίκες, καθώς επίσης και να αναγνωρίσουν τις ατομικές ανάγκες υποστήριξης των γυναικών.

Οι άλλες δύο δημοσιεύσεις που επικεντρώνονται ειδικά στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα της αστεγίας, αφορούν διεθνείς μελέτες.

Η πρώτη (Homelessness Australia, 2012) χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη. Το πρώτο μέρος ακολουθεί τη μεθοδολογία ενός τεκμηριωμένου εγγράφου πολιτικής και το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται σε μελέτες περιπτώσεων που προτείνουν τρόπους παρέμβασης. Εξετάζει θεωρίες πρώιμης παρέμβασης και πρόληψης στην κοινωνική πολιτική και πρακτικών στις κοινωνικές υπηρεσίες. Προσδιορίζει προγράμματα στον τομέα της αστεγίας που λέγεται ότι παρέχουν πρώιμη παρέμβαση. Τονίζει επίσης ότι είναι σημαντικό να εξετάζονται τα μονοπάτια εκείνα που οδηγούν στην έλλειψη στέγης είναι σημαντική όχι μόνο για να προλαμβάνεται η αστεγία, αλλά και για να εντοπίζονται άτομα που διατρέχουν κίνδυνο να μείνουν άστεγα και να διασφαλίζεται ότι αυτά έχουν πρόσβαση στην κατάλληλη στήριξη πριν φθάσουν στο «σημείο κρίσης».

Οι πρακτικές πρώιμης παρέμβασης που εντοπίστηκαν περιλαμβάνουν: i) τη φτώχεια και την εισοδηματική στήριξη· ii) τα προγράμματα στήριξης της μίσθωσης· iii) τη διασφάλιση της πρόσβασης σε στοχευμένες υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης για όλους· iv) το σχεδιασμό, τους πόρους και τις υποδομές σε μειονεκτούσες περιοχές· v) την αστυνόμευση, την καταδίκη και τη νομοθεσία σχετικά με την έμφυλη βία και vi) την παροχή πρόσβασης σε προγράμματα οικογενειακής στήριξης, ιδίως στην προσχολική ηλικία ή σε μονογονεϊκές οικογένειες.

Η δεύτερη δημοσίευση (Evans, et al., 2019) κάνει μια ανασκόπηση βιβλιογραφίας με μελέτες από τυχαίοποιημένες αξιολογήσεις και "πειραματικά σχέδια", θέτωντας προς συζήτηση ζητήματα που μπορούν να αντιμετωπιστούν με αυτές τις μεθόδους. Καταγράφει τις πολιτικές απαντήσεις, την υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με την αποτελεσματικότητα αυτών των στρατηγικών και τα μεγάλα κενά που πρέπει να αντιμετωπιστούν σε μελλοντική έρευνα. Η δημοσίευση υποστηρίζει ότι αιτία για την έλλειψη στέγης μπορεί να είναι και η απόλυτη φτώχεια. Θεωρεί ότι οι κυβερνήσεις σε όλα τα επίπεδα διαθέτουν διάφορα εργαλεία για την καταπολέμηση της αστεγίας και ότι οι στρατηγικές αυτές έχουν αλλάξει δραματικά τα τελευταία 25 χρόνια.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, πρόσφατες "πειραματικές αναλύσεις" έχουν εκμεταλλευτεί τη διακύμανση της διαθεσιμότητας υπηρεσιών πρόληψης με την πάροδο του χρόνου για τη μέτρηση της επίδρασης των υπηρεσιών πρόληψης ή των καταφυγίων και τη διάρκεια της αστεγίας. Υποστηρίζουν επίσης ότι οι προσπάθειες πρόληψης αντιμετωπίζουν μια πρόκληση για τον εντοπισμό ανθρώπων που ενδέχεται να μείνουν άστεγοι ελλείψει παρέμβασης και ότι η πρόληψη μπορεί να περιλαμβάνει τη διαμεσολάβηση μεταξύ ιδιοκτήτη/ενοικιαστή, βραχυπρόθεσμη οικονομική βοήθεια, διαχείριση υποθέσεων ή νομική συνδρομή. Τονίζουν ότι η νομική εκπροσώπηση σε δίκες έξωσης έχει πρόσφατα κερδίσει αυξημένη προσοχή ως εργαλείο πρόληψης της αστεγίας. Επιπλέον, τονίζουν ότι

το πρόγραμμα «Παρέμβαση σε κρίσιμες χρονικές περιόδους» παρέχει τη δυνατότητα διαχείρισης υποθέσεων σε άτομα που έχουν εξέλθει από νοσηλευτικά ιδρύματα και ότι οι υπηρεσίες αυτές ενδέχεται να μειώσουν την μελλοντική «κατάρρα» της αστεγίας.

Δημοσιεύσεις που καλύπτουν σχετικές πτυχές της πρώιμης παρέμβασης, της πρώιμης καταγραφής προφίλ ή/και της πρώιμης αποκατάστασης στον τομέα της έλλειψης στέγης

Μια δεύτερη ομάδα δημοσιεύσεων που εντοπίστηκαν από τους επιχειρησιακούς εταίρους του HOOD αφορούν σε αυτές που δεν επικεντρώνονται ιδιαίτερα στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ και/ή την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα της έλλειψης στέγης, αλλά που καλύπτουν ορισμένες σχετικές πτυχές της. Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει επτά δημοσιεύσεις.

Η πρώτη (Meo, 2000) δημοσιεύθηκε στο επιστημονικό βιβλίο «Κοινωνιολογία των Διαταραχών», και βασίστηκε στην εθνογραφική έρευνα με άστεγους στην πόλη του Τορίνο στην Ιταλία. Ο συγγραφέας πραγματοποίησε βιογραφικές συνεντεύξεις με άστεγους και σε βάθος συνεντεύξεις με εθελοντές και κοινωνικούς λειτουργούς, καθώς επίσης και παρακολούθηση σε υπηρεσίες και πλαισίου της ζωής των αστέγων (σε κήπους, σε σταθμούς κ.λπ.).

Η έρευνα υιοθέτησε την κοινωνιολογική έννοια της «καριέρας» για την ανάλυση της εμπειρίας των αστέγων στο δρόμο. Ο χρόνος εμφανίστηκε ως βασικός παράγοντας που διαμορφώνει την ικανότητα επιβίωσης και την ίδια την ταυτότητα. Τα εθνογραφικά δεδομένα αναφέρουν ότι οι άστεγοι που περνούν περισσότερο χρόνο στο δρόμο, με υπηρεσίες χαμηλού επιπέδου, χάνουν σταδιακά πόρους και ικανότητες και μεταβαίνουν σε μια όλο και πιο ευάλωτη κατάσταση. Αναπτύσσουν στρατηγικές αντιμετώπισης για να επιβιώσουν ως άστεγοι, και χάνουν άλλες ικανότητες, μειώνεται το κοινωνικό τους πλαίσιο και ο ορίζοντας του μέλλοντος, ενώ παγιδεύονται στο «τώρα».

Η δημοσίευση υποστηρίζει ότι αυτοί που ακολουθούν την «καριέρα της φτώχειας» δέχονται πίεση από την επίδραση του χρόνου, και ως εκ τούτου απαιτείται μια πιο πρώιμη παρέμβαση. Τονίζει ότι είναι απαραίτητο όταν επιχειρούμε ανάλυση της αστεγίας να αναλυθεί η έλλειψη στέγης λαμβάνοντας υπόψη τον χρόνο ως βασικό στοιχείο της «διαδρομής» της αστεγίας. Μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα που ζουν στους δρόμους οι άστεγοι, τείνουν να τυποποιούν τις συμπεριφορές τους.

Επιπλέον, τονίζει ότι ο χρόνος που δαπανάται στους δρόμους αποτελεί ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τον τρόπο επιβίωσης και τη δημιουργία ταυτότητας. Μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα που δαπανάται στους δρόμους οι πόροι και οι ικανότητες κάποιου μειώνονται κατά πολύ και εξαφανίζονται οι ατομικές ιδιαιτερότητες εκείνες που συνδέονται με την προσωπική ιστορία ζωής του πριν από την αστεγία. Επιπλέον, ο χρόνος που

δαπανάται στο δρόμο μπορεί επίσης να θέσει σε κίνδυνο την εμπειρία της «στέγασης», όταν οι άνθρωποι έχουν ξανά πρόσβαση σε ένα σπίτι.

Η δεύτερη δημοσίευση (Θεοδωρικάκου κ.ά., 2013) στο *European Journal of Homelessness* συνδυάζει την βιβλιογραφική ανασκόπηση με τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μέσω δομημένων ερωτηματολογίων. Οι ερωτήσεις στους άστεγους ήταν κλειστού τύπου και η έρευνα διεξήχθη από εκπαιδευμένους επαγγελματίες με στόχο να περιγραφούν τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά καθώς και τα κύρια καθημερινά τους προβλήματα επιβίωσης.

Η ανασκόπηση της πολιτικής επικεντρώθηκε στον αντίκτυπο της χρηματοπιστωτικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας στον αποκλεισμό από τη στέγη και την αστεγία στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι οι άστεγοι έχουν αναγνωριστεί από τη νομοθεσία ως συγκεκριμένη ευάλωτη κοινωνική ομάδα, το ελληνικό κράτος δεν είχε θεσπίσει κανένα υποστηρικτικό μέτρο για τους άστεγους και επίσης δεν είχε αναπτύξει πολιτική πρόληψης για την προστασία των πολιτών που αντιμετωπίζουν τον αντίκτυπο της χρηματοοικονομικής κρίσης του 2008. Έτσι, εκείνη την εποχή, μια «νέα γενιά» αστέγων εμφανίστηκε στην Ελλάδα. Το προφίλ αυτής της «νέας γενιάς» των αστέγων ήταν διαφορετικό από αυτό των «παραδοσιακών» αστέγων στη χώρα. Η δημοσίευση υποστηρίζει ότι ο γενικός αντίκτυπος της κρίσης στην Ελλάδα, ειδικά στις πιο ευάλωτες ομάδες, δεν μπορούσε ακόμη να μετρηθεί, αλλά ήταν σαφές ότι απαιτούνταν νέες πρωτοβουλίες προκειμένου να προωθηθεί η ανάπτυξη της κοινωνικής αλληλεγγύης στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο πληθυσμός των «νεοαστέγων» αποτελούνταν από άτομα που προηγουμένως είχαν ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από τους «παραδοσιακούς» άστεγους. Η πιο συνηθισμένη προηγούμενη ασχολία τους αφορούσε στον τεχνικό, τον κατασκευαστικό ή τον τουριστικό τομέα ή ήταν αυτοαπασχολούμενοι σε οικονομικούς τομείς που φαινόταν να έχουν επηρεαστεί αρνητικά από την κρίση. Ανέφεραν τη στέγαση (85,6%), την υγειονομική περίθαλψη (83,1%), την εργασία (76%) και την προσωπική φροντίδα (75%) ως ανάγκες προτεραιότητας.

Η τρίτη αναφορά (Gaetz and Dej., 2017) δημοσιεύθηκε ως σύνοψη από τον Καναδικό «Observatory on Homelessness Press», και βασίστηκε σε έρευνα σχετικά με την αστεγία, τις πολιτικές και τις υπηρεσίες που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση της αστεγίας. Η έκθεση αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης αλλαγής στην πορεία της Καναδικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση των αστέγων, με στόχο τη χρηματοδότηση περισσότερων προληπτικών ενεργειών και δράσεων «φιλοξενίας και υποστήριξης» και λιγότερων υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης. Αυτή η αλλαγή προέρχεται από το πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε ασφαλή, κατάλληλη, οικονομικά προσιτή και βιώσιμη στέγαση και ότι κανείς δεν πρέπει να αποδείξει ότι είναι άξιος να είναι έτοιμος για στέγαση.

Ως μέρος αυτού του ευρέος προτύπου πρόληψης, οι συγγραφείς αναλύουν τη σημασία των στρατηγικών πρώιμης παρέμβασης και της στόχευσης σε άτομα και οικογένειες που διατρέχουν άμεσο κίνδυνο ή που μόλις έχουν γίνει άστεγοι. Υποστηρίζουν ότι η πρώιμη παρέμβαση περιλαμβάνει πολιτικές, πρακτικές και στρατηγικές που έχουν σχεδιαστεί για την αντιμετώπιση του άμεσου κινδύνου έλλειψης στέγης μέσω της παροχής πληροφοριών, αξιολόγησης και πρόσβασης στην απαραίτητη υποστήριξη. Η πρώιμη παρέμβαση μπορεί επίσης να είναι μια στρατηγική που διευκολύνει την μετατόπιση της προσέγγισης από έκτακτη σε προσέγγιση πρόληψης.

Επιπλέον, η έκθεση επικεντρώνεται στην αποτελεσματικότητα της πρώιμης παρέμβασης σε νέους άστεγους ή σε άτομα που κινδυνεύουν να μείνουν άστεγοι. Αυτοί οι τελευταίοι, πράγματι, θεωρείται ότι κινδυνεύουν να αναπτύξουν τραύμα και να γίνουν θύματα εκμετάλλευσης εάν παραμείνουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στους δρόμους.

Τα βασικά ευρήματα της δημοσίευσης περιλαμβάνουν: i) έναν σαφή ορισμό της πρόληψης της αστεγίας (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια) και σαφή προσδιορισμό της πρώιμης παρέμβασης, ii) πειστικά στοιχεία που προκύπτουν από όλο τον κόσμο σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μέτρων πρόληψης και iii) την προώθηση μιας προοπτικής για τον καθορισμό της πρόληψης των αστεγίας με τρόπο που απομακρύνεται από το να θεωρεί τον τομέα των αστέγων ως τον μοναδικό υπεύθυνο για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης.

Η τέταρτη δημοσίευση (Rodríguez-Pellejero κ.ά., 2017) στοχεύει στην εξέταση της παρουσίας ψυχικών διαταραχών και συνδρόμων σε αστέγους και στον εντοπισμό κοινών προφίλ προσωπικότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι ψυχικές διαταραχές και τα σύνδρομα που επικρατούν, σύμφωνα με το μοντέλο του Million, ήταν: καταθλιπτικά, ναρκισσιστικά και παρανοϊκά, καθώς και άγχος, εξάρτηση από τα ναρκωτικά και διαταραχή της σκέψης, αντίστοιχα. Επιπλέον αναλύσεις ταξινόμησαν τα άτομα σε δύο ομάδες «ναρκισσιστικά-προσαρμοστικά» και «καταθλιπτικά-παρανοϊκά». Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι θεραπείες θα πρέπει να προσαρμοστούν ανάλογα με την ψυχιατρική επιδείνωση, θεωρώντας τους άστεγους ως μια ετερογενή ομάδα με διαφορετικές ψυχοκοινωνικές ανάγκες.

Η πέμπτη δημοσίευση (Garcia κ.ά., 2019) αντιπροσωπεύει μια προσαρμογή του πλαισίου εργασίας του Ανοιχτού Διαλόγου της Φιλανδίας στο πλαίσιο της Ισπανίας (ιδίως στις υπηρεσίες δημόσιας υγείας του Alcalá de Henares) από την Μονάδα Πρώιμης Φροντίδας. Πρόκειται για μια εξειδικευμένη μονάδα που επικεντρώνεται στο να παρέχει βοήθεια σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν για πρώτη φορά εμπειρίες που έχουν περιγραφεί ως ψυχωτικές. Η δημοσίευση σκιαγραφεί την προσέγγιση του Ανοιχτού Διαλόγου, τη διαδικασία προσαρμογής, τις δυσκολίες, τις θετικές πτυχές της εμπειρίας και τα αποτελέσματα που παρατηρήθηκαν κατά τη λειτουργία της Μονάδας. Δεδομένου του ελάχιστου χρόνου που εφαρμόζει η Μονάδα Πρώιμης Φροντίδας την προσέγγιση του

Ανοιχτού Διαλόγου, οι συγγραφείς επικεντρώνονται περισσότερο σε εκτιμήσεις και όχι σε απολογισμό των επιπτώσεων.

Η ομάδα δημοσιεύσεων που δεν εστιάζει συγκεκριμένα στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση στον τομέα της έλλειψης στέγης, αλλά μάλλον καλύπτει ορισμένες σχετικές πτυχές, περιλαμβάνει επίσης δύο εκθέσεις έργων.

Η μία έκθεση αφορά στην περιγραφή της «Αστεγίας στην Ελλάδα το 2012» (Κατσαδώρας, κ.ά., 2012). Ένα δείγμα 214 ατόμων έδωσαν συνέντευξη μέσω δομημένων κλειστών ερωτηματολογίων, τα οποία περιείχαν επίσης ερωτήσεις ανοικτού τύπου και αυτοαξιολόγησης. Η δημοσίευση παρέχει μια περιγραφή του κοινωνικού προφίλ και του προφίλ της υγείας των αστέγων, καθώς και τις πολιτικές/κοινωνικές τους πεποιθήσεις. Εμφανίζει επίσης ποσοστά παραβίασης του νόμου, ποσοστά κακοποιημένων, ποσοστά ανθρώπων που βιώνουν μοναξιά, ευαλωτότητα ή ανασφάλεια. Η περιγραφή αφορά επίσης την οικογενειακή τους κατάσταση, την προηγούμενη επαγγελματική τους ενασχόληση, την ικανότητά τους να έχουν καθημερινή πρόσβαση σε τρόφιμα, είδη ένδυσης και υγιεινής και τις σχέσεις τους με άλλα άτομα. Το προφίλ της υγείας του δείγματος περιλαμβάνει την ψυχική υγεία, συμπεριλαμβανομένων αποπειρών αυτοκτονίας, χρήσης ναρκωτικών ή αλκοόλ και εθισμού στα τυχερά παιχνίδια. Όσον αφορά τις πολιτικές/κοινωνικές πεποιθήσεις, παρατίθενται ποσοστά επιλογών και αντιλήψεων των κομμάτων σχετικά με τις ευθύνες για το φαινόμενο της αστεγίας.

Η δεύτερη έκθεση καλύπτει τα έργα «Build OUTSIDE» και «The Living Community», που υλοποιήθηκαν στη Δανία (Lütken and Kirkegaard, 2021). Το έργο «Build OUTSIDE» διερεύνησε πώς μπορούν οι άστεγοι να εμπλακούν στην ανάπτυξη/δημιουργία σχεδίων και ιδεών για μικρά σπίτια και στη συνέχεια να συμμετέχουν στην κατασκευή των δικών τους σπιτιών και να δουλεύουν ο ένας για το σπίτι του άλλου.

Το έργο «The Living Community» διερεύνησε πώς οι συμμετέχοντες (τώρα κάτοικοι) θα μπορούσαν να υποστηριχθούν στη δημιουργία ενός σπιτιού για τον εαυτό τους καθώς και στη διατήρηση της κοινότητας που είχε δημιουργηθεί κατά τη διαδικασία κατασκευής. Το έργο ολοκληρώθηκε με πέντε από τους έξι συμμετέχοντες να γίνονται επίσημοι ιδιοκτήτες του μικρού σπιτιού τους και να συνάπτουν μισθωτήριο με τον δήμο, έτσι ώστε να εξασφαλιστούν για το μέλλον. Ο έκτος συμμετέχων υποστηρίχθηκε να βρει κατάλυμα σε ένα μέρος όπου υπήρχε κοινωνική υποστήριξη, προκειμένου να τον βοηθήσει να αντιμετωπίσει τις πολυεπίπεδες ανάγκες του, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης ναρκωτικών.

Στον πυρήνα και των δύο έργων ήταν η συμμετοχή των χρηστών, η ατομική εργασία με επίκεντρο τις θετικές σχέσεις, τη δημιουργία της αίσθησης του «ανήκειν» στην κοινότητα, η αυτοδιάθεση και η αναγνώριση της προοπτικής των συμμετεχόντων.

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν τη σημασία της αυτοδιάθεσης κατά τη δημιουργία ενός σπιτιού και τονίζουν πόσο μεγάλη διαφορά υπάρχει στο να έχει ο άνθρωπος ένα σπίτι και

όχι μόνο μια στέγη πάνω από το κεφάλι του. Ο υψηλός βαθμός συμμετοχής των χρηστών και στα δύο έργα έδωσε σε κάθε συμμετέχοντα την ευκαιρία να αναπτύξει ικανότητες και να δημιουργήσει πόρους για να κατοικήσει πραγματικά σε ένα σπίτι και να δημιουργήσει μια κοινότητα με τους άλλους. Είναι γνωστό ότι οι άνθρωποι που ήταν άστεγοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο να επιστρέψουν και να ζήσουν μέσα σε ένα σπίτι. Η έκθεση περιγράφει πώς η εστίαση στη συμμετοχή και την αυτοδιάθεση των χρηστών δημιουργεί τα θεμέλια για να μείνουν σε ένα κατάλυμα και να έχουν μια ζωή πολύ λιγότερο ευάλωτη. Όταν οι επαγγελματίες αποχωρούν, οι κοινότητες ξεδιπλώνονται.

Η έκθεση υπογραμμίζει επίσης πώς η κατάσταση της πανδημίας COVID-19 είχε θετικό αντίκτυπο στους κοινωνικούς λειτουργούς και σε άλλους επαγγελματίες. Καθώς οι κοινωνικοί λειτουργοί ήταν πιο απομακρυσμένοι, οι συμμετέχοντες άρχισαν να συναναστρέφονται περισσότερο μεταξύ τους. Άρχισαν να κάνουν μικρές κοινωνικές «συναναστροφές», να μιλούν και να εκφράζουν το ενδιαφέρον τους ο ένας για τον άλλον κατά τη διάρκεια αυτής της δύσκολης περιόδου και επίσης άρχισαν να αλληλοβοηθούνται με τρόπους που δεν είχαν πριν.

Οι συγγραφείς περιγράφουν ότι η συμμετοχή των χρηστών είναι εξισορροπητικός παράγοντας αν και η εμπλοκή τους σε κάθε απόφαση μπορεί να δυναμιτίσει τη διαδικασία καθώς υπάρχουν και θέματα στα οποία δεν μπορούν να εμπλέκονται όλοι, π.χ. όταν στις συναντήσεις αναφέρονται προσωπικά δεδομένα ενός από τους συμμετέχοντες. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η εστίαση πρέπει να γίνεται στην εξισορρόπηση της ευθύνης των κοινωνικών λειτουργών με τη συμμετοχή των χρηστών και σε αυτή τη διαδικασία να επικεντρωθεί το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες νιώθουν παραγκωνισμένοι, λιγότερο άξιοι και απογοητευμένοι, πράγμα που τους καθιστά ακόμη πιο ευάλωτους.

Ένα άλλο βασικό εύρημα είναι ότι η προσέγγιση «Housing first» που χρησιμοποιήθηκε και στα δύο έργα αποδείχθηκε αξιόλογη ακόμη και για τα πολύ ευάλωτα άτομα. Όλοι οι συμμετέχοντες που μετακομίζουν στο σπίτι που έχουν κατασκευάσει οι ίδιοι, έχουν βιώσει μια σημαντική βελτίωση της κατάστασής τους. Έχουν βιώσει περισσότερη σταθερότητα, οικειότητα με την ευρύτερη κοινότητα και τα διαφορετικά συστήματα υποστήριξης και όλοι έχουν αρχίσει να σχεδιάζουν το μέλλον τους. Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη δημιουργίας ποικίλων ευκαιριών στέγασης στην κοινωνία, έτσι ώστε οι άστεγοι να μπορούν να λαμβάνουν όχι μόνο μια ευκαιρία στέγασης, αλλά τη σωστή ευκαιρία, μια ευκαιρία όπου το άτομο αισθάνεται εμπλεκόμενο και με πιθανότητα να αλλάξει την κατάστασή του.

[Δημοσιεύσεις σχετικές με τον τομέα της έλλειψης στέγης χωρίς αναφορές στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση](#)

Οι έξι τελευταίες δημοσιεύσεις προσδιορίζονται ως σχετικές στον τομέα της έλλειψης στέγης, χωρίς αναφορές στην πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση.

Η πρώτη δημοσίευση είναι ένα συλλογικό βιβλίο που εστιάζει σε βιογραφίες, περιοχές και πολιτικές για τους αστέγους στην Ιταλία (Consolì & Meo, 2021). Οι εκθέσεις γράφτηκαν από διάφορους Ιταλούς ερευνητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της αστεγίας. Ο στόχος του βιβλίου είναι να καθορίσει το τρέχον πλαίσιο της αστεγίας στην Ιταλία, λαμβάνοντας υπόψη συγκεκριμένα εθνικά χαρακτηριστικά και δυναμικές. Η συλλογή αρκετών εκθέσεων που διερευνούν διαφορετικούς τομείς στη χώρα, παρέχει ένα ετερογενές περιεχόμενο όσον αφορά τις προοπτικές που υιοθετήθηκαν, τις περιοχές που αναλύθηκαν και τις ερευνητικές μεθοδολογίες που εφαρμόστηκαν. Ακόμα κι αν το επίκεντρο δεν είναι η πρώιμη παρέμβαση, το βιβλίο θεωρείται ότι προσφέρει χρήσιμες γνώσεις σχετικά με τη δύναμη (εξουσία) που έχουν οι άστεγοι στη ζωή τους στο πλαίσιο των υπηρεσιών του παραδοσιακού μοντέλου (προσέγγιση βήμα- βήμα και παραδοσιακή σχέση με τους κοινωνικούς λειτουργούς).

Στη συνέχεια, το βιβλίο διερευνά την ανομοιογένεια του πληθυσμού των αστέγων, τις διάφορες πτυχές της φτώχειας και της έκτακτης ανάγκης στέγασης αλλά και την πολυπλοκότητα της σύνδεσης μεταξύ δομικών παραγόντων και ατομικών συνθηκών. Αυτό το έργο μας καλεί να δώσουμε μεγαλύτερη προσοχή στην επανεξέταση της «δημόσιας» διάστασης της αστεγίας, θέτωντας τον προβληματισμό σχετικά με τις συνθήκες που επιτρέπουν στο φαινόμενο να γίνει στόχος της δημόσιας παρέμβασης και της κοινωνικής εκπροσώπησης με βάση την περιγραφή του ως κοινωνικό ζήτημα.

Οι τελικοί στόχοι του βιβλίου προσφέρουν έναν εννοιολογικό χάρτη για την κατανόηση του τρέχοντος μετασχηματισμού του ζητήματος των αστέγων και την ανάπτυξη μιας συζήτησης σχετικά με το τι πρέπει να γίνει, τα μέτρα και τις πολιτικές που πρέπει να εφαρμοστούν αλλά και τις επιπτώσεις τους.

Διαφορετικές μεθοδολογίες υιοθετούνται στα κεφάλαια: κριτική της εθνογραφίας, συλλογή ιστοριών αστέγων, τεκμηριωμένη ανάλυση υπηρεσιών για αστέγους, σε βάθος συνεντεύξεις με αστέγους και κοινωνικούς λειτουργούς, ποσοτική ανάλυση.

Τα κυριότερα βασικά ευρήματα περιλαμβάνουν: i) τον επείγοντα χαρακτήρα μιας ποσοτικής εθνικής έρευνας για την αστεγία (η τελευταία έγινε το 2015) · ii) την κατανόηση πως το επίκεντρο των υπηρεσιών στην Ιταλία εξακολουθεί να βασίζεται σε ένα πλαίσιο έκτακτης ανάγκης (καταφύγια, κυλικεία, ντους, διανομή αγαθών), παρά τα γνωστά στοιχεία για το υψηλό κόστος και τη χαμηλή αποτελεσματικότητα αυτού του είδους της προσέγγισης · iii) την κατανόηση του εύθραυστου πλαισίου του δικαιώματος στέγασης στην ιταλική νομοθεσία · iv) τους συνεχείς πειραματισμούς και τις νέες υπηρεσίες που εμπνέονται από τις προσεγγίσεις «Housing Led» και «Housing First» · και v) τον κίνδυνο αποπολιτικοποίησης του ζητήματος της έλλειψης στέγης, μειώνοντάς το σε τεχνικό πρόβλημα, το οποίο επομένως μπορεί να λυθεί με «τη σωστή επιλογή».

Η δεύτερη αφορά σε μια εθνογραφική μελέτη που αναπτύχθηκε στην πόλη του Τορίνο στην Ιταλία και καλύπτει τοπικές υπηρεσίες για αστέγους και περιλαμβάνει έρευνα-δράσης που εμπλέκει εν μέρει τις τοπικές υπηρεσίες (Porcellana, 2018). Η έκθεση, που δημοσιεύθηκε το 2018, αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της «ανθρωπολογίας της πρόνοιας», εξετάζοντας την αναπαράσταση της έλλειψης στέγης σε διάφορα ευρωπαϊκά πλαίσια. Περιγράφει πρακτικές βοήθειας στην Ιταλία και ιδιαίτερα στο Τορίνο, και αναλύει πώς η νεοφιλελεύθερη πολιτική διαμόρφωσε το σύστημα πρόνοιας, με συνέπειες στους αποδέκτες των υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, η δημοσίευση παρουσιάζει τις εμπειρίες μερικών αστέγων που ρίχνουν φως στο πώς η ρητορική ενεργοποίησης μειώνει τις δυνατότητές τους για αυτοδιάθεση. Όταν οι αποδέκτες αποκλίνουν από τα καθιερωμένα μονοπάτια των κοινωνικών υπηρεσιών, τιμωρούνται με κυρώσεις που έχουν σοβαρές συνέπειες στην ζωή τους, με τέτοιο τρόπο που θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για "δομική βία".

Τα κυριότερα βασικά ευρήματα περιλαμβάνουν τα ακόλουθα: i) οι υπηρεσίες για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης έχουν διαμορφωθεί από το νεοφιλελεύθερο ήθος, ii) οι άστεγοι έχουν πρόσβαση στην «ελευθερία» μέσω μιας διαδικασίας υποταγής στους αυστηρούς κανόνες του συστήματος κοινωνικών υπηρεσιών · iii) η ρητορική της ενεργοποίησης διαπερνά τις υπηρεσίες, αλλά οι προσωπικές επιλογές και οι πράξεις των αστέγων που βοηθούνται δεν θεωρούνται έκφραση ενεργοποίησης. iv) οι προσωπικές επιλογές που γίνονται από υποβοηθούμενους άστεγους συχνά οδηγούν σε αποκλεισμό, απέλαση ή κάποια μορφή έμμεσης τιμωρίας.

Η τρίτη είναι ένα άρθρο που συγκρίνει τις πολιτικές αστεγίας σε αντιπροσωπευτικές χώρες με κυβερνήσεις και συστήματα πρόνοιας με φιλελεύθερο προσανατολισμό: Ιρλανδία, Πορτογαλία και Ελλάδα (Kourachanis, 2019). Πρόκειται για χώρες όπου οι πολιτικές λιτότητας εφαρμόστηκαν από την Τρόικα κατά τη διάρκεια της κρίσης. Μετά από μια σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τα συστήματα πρόνοιας και την αστεγία, μελετώνται τα χαρακτηριστικά των πολιτικών για την αστεγία στο φιλελεύθερο μοντέλο και το μοντέλο της Νότιας Ευρώπης.

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, εκθέσεις ερευνών και πρωτογενή δεδομένα. Οι πολιτικές αστέγων συγκρίνονται στις τρεις χώρες. Αυτό επιτυγχάνεται με την ανάπτυξη τριών αξόνων ανάλυσης: i) την ιστορική εξέλιξη των πολιτικών για τους αστέγους, ii) τον αντίκτυπο των πολιτικών λιτότητας στην επιδείνωση της αστεγίας, και iii) τα χαρακτηριστικά των πολιτικών για τους αστέγους που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Εστιάζοντας στην Ελλάδα, ο συγγραφέας τονίζει ότι κατά την πάροδο του χρόνου το ελληνικό κράτος δεν έχει αναπτύξει ένα συνεκτικό πλέγμα κοινωνικών πολιτικών στέγασης. Αντιθέτως, παραδοσιακά δραστηριοποιείται μόνο σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Η γενική φιλοσοφία δείχνει μια προτίμηση στις κοινωνικές πολιτικές που επικεντρώνονται μόνο στην ακραία φτώχεια, η οποία συνεπάγεται μια μη περιεκτική αλλά εξαιρετικά

διαχειριστική προσέγγιση. Η φιλοσοφία των υπόλοιπων παρεμβάσεων διαμορφώνεται από την απουσία κρατικής κοινωνικής πολιτικής, αλλά επιπλέον και από τη σποραδική ενεργοποίηση ενός ετερογενούς δικτύου τοπικών παραγόντων. Η στέγαση και η επανένταξη είναι μια πρώτη προσπάθεια ολοκληρωμένης παρέμβασης για την αστεγία στην Ελλάδα. Συνολικά, οι τρεις χώρες αποτελούν ένα μοντέλο κοινωνικής παρέμβασης που δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει επαρκώς την αυξανόμενη αστεγία.

Η τέταρτη είναι μια διδακτορική έρευνα (Afonso, 2018) με στόχο: i) την κατανόηση των προκαταλήψεων των αστέγων γυναικών σχετικά με την τεχνολογία. ii) τη διάκριση του βαθμού γνώσης των αστέγων γυναικών για το διαδίκτυο και τα κοινωνικά δίκτυα · iii) τη διερεύνηση της καθημερινής χρήσης διαδικτύου και κοινωνικών δικτύων από τις γυναίκες · iv) τον καθορισμό διαφορών ή ομοιοτήτων, όσον αφορά τη χρήση των δικτύων, μεταξύ γυναικών χωρίς προβλήματα αποκλεισμού και αστέγων. v) την αναγνώριση του βαθμού αποδοχής που έχουν τα κοινωνικά δίκτυα μεταξύ των αστέγων γυναικών.

Ο συγγραφέας ανακάλυψε ότι οι προκαταλήψεις και οι βασικές ανασφάλειες που έχουν οι άστεγες γυναίκες, λόγω της κοινωνικοποίησης του φύλου τους, διαμορφώνουν τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τον ψηφιακό κόσμο. Η γνώση του τρόπου χρήσης του Διαδικτύου και των κοινωνικών δικτύων μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική και εργασιακή τους ένταξη. Ο συγγραφέας αναφέρει επίσης ότι οι γυναίκες που κινδυνεύουν με αποκλεισμό τις περισσότερες φορές δεν είναι ορατές από την κοινωνική πραγματικότητα. Ως εκ τούτου, σημασία έχει η συμμετοχή στην ψηφιακή κοινωνική πραγματικότητα, αντιμετωπίζοντας την ως ενεργή δημιουργό περιεχομένου.

Η πέμπτη είναι μια άλλη διδακτορική διατριβή (Evangelista, 2015) που υποστηρίζει ότι η παρουσία των αστέγων στο δημόσιο χώρο είναι μια δραματική έκφραση της συστηματικής και μόνιμης παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αντιπροσωπεύει μια συλλογική αποτυχία του κοινωνικού συστήματος, το οποίο είναι ανίκανη να παρέχει και να ικανοποιήσει τις ανάγκες στέγασης μέσω νομικών καθιερωμένων προτύπων αξιοπρέπειας. Επιπλέον, τονίζει ότι το μονοπάτι που οδηγεί στην αστεγία δεν είναι αυτόματο. Νοείται ως διαδικασία και υπογραμμίζει ότι πέρα από την ατυχή ατομική λήψη αποφάσεων των ανθρώπων, υπάρχουν παράγοντες δομικοί, θεσμικοί, σχεσιακοί και προσωπικοί που καθορίζουν μια συνέχεια στις καταστάσεις αποκλεισμού από το δικαίωμα στην αξιοπρεπή και κατάλληλη στέγαση. Η μελέτη καταλήγει ότι η αστεγία είναι συνέπεια της αποτυχίας του συστήματος παροχής στέγασης και του κοινωνικού συστήματος.

Η έκτη αφορά επίσης μια ακαδημαϊκή εργασία (Gómez, 2018) που επικεντρώνεται στην ανάλυση κοινωνικών παρεμβάσεων που προωθούν την ένταξη των αστέγων, με την ανάγκη να εντοπιστούν και να εξελιχθούν οι γνώσεις των πρακτικών που προωθούν θετικά αποτελέσματα. Οι παρεμβάσεις που έλαβαν χώρα σε διαφορετικά μέρη του κόσμου όπως οι ΗΠΑ, η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο μεταξύ των ετών 2010 και 2018, έχουν αναθεωρηθεί. Κύριο αντικείμενο της έκθεσης είναι να εντοπίσει, να αναλύσει και να προβληματιστεί σχετικά με τις συγκεκριμένες παρεμβάσεις για τους άστεγους

ακολουθώντας μεθοδολογικές οδηγίες στρατηγικών αναζήτησης και επιλογής σύμφωνα με την PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analysis).

Τελικές εκτιμήσεις: το πεδίο της πρώιμης παρέμβασης, η πρώιμη καταγραφή προφίλ και/ή η πρώιμη αποκατάσταση

Η έρευνα βιβλιογραφικών αναφορών που πραγματοποιήθηκε επιτρέπει την κατανόηση σημαντικών στοιχείων που πλαισιώνουν το πεδίο της πρώιμης παρέμβασης, της πρώιμης καταγραφής προφίλ και/ή της πρώιμης αποκατάστασης. Αυτά μπορούν να συνοψιστούν σε τρία διαφορετικά επίπεδα.

Ένα πρώτο επίπεδο είναι το πιο γενικό. Πρέπει να αναγνωριστεί η ετερογένεια των αστέγων, καθώς και η πολυπλοκότητα της σύνδεσης μεταξύ δομικών και ατομικών παραγόντων. Η φτώχεια και ο αποκλεισμός από την στέγαση διασταυρώνονται με διαφορετικούς τρόπους και η έλλειψη στέγης μπορεί να είναι η αιτία και το ακραίο αποτέλεσμα της φτώχειας.

Έτσι, υπάρχει η ανάγκη προώθησης προοπτικών που θέτουν την πρόληψη της έλλειψης στέγης σε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο. Ο τομέας της αστεγίας ή, σε κάθε περίπτωση, ο κοινωνικός τομέας δεν πρέπει, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ο μόνος υπεύθυνος για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης.

Ωστόσο, μια τέτοια προοπτική εξακολουθεί να είναι διαδεδομένη σε όλη την Ευρώπη. Όπως τονίστηκε από μια πρόσφατη συγκριτική έκθεση της Ευρώπης, «στις περισσότερες χώρες οι διαφορετικοί τύποι υποστήριξης στοχεύουν στην παροχή βοήθειας σε αστέγους για την κάλυψη των αναγκών τους μέσω διαφόρων μορφών προσωρινής στέγασης, μέχρι το σημείο που είναι έτοιμοι να ζήσουν ανεξάρτητοι σε δικό τους σπίτι. (...) Οι υπηρεσίες «Housing-ready» φαίνεται να υπάρχουν έντονα σε ένα μοντέλο κλιμακωτών υπηρεσιών (δηλαδή παροχή προσωρινής στέγασης και υποστήριξης συνήθως σε έναν μόνο χώρο, με εσωτερικό προσωπικό υποστήριξης)» (Baptista & Marlier, 2019: 15).

Από τη θετική πλευρά, η ίδια έκθεση επισημαίνει ότι «σε πολλές χώρες, υπάρχουν ενδείξεις αλλαγών στο σύνολο των παροχών υπηρεσιών, προς ένα σύστημα όπου παρέχονται πιο εντατικές υπηρεσίες μαζί με πρόσβαση σε μόνιμη στέγαση. Σε άλλες χώρες, το κλιμακωτό μοντέλο εξακολουθεί να είναι κυρίαρχο, αλλά υπάρχουν ενδείξεις εμφάνισης μικρής κλίμακας προγραμμάτων, όπως το «Housing First» εντός της συνολικής παροχής υπηρεσιών αστέγων» (Baptista & Marlier, 2019: 15).

Πράγματι, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας τονίζει ότι οι προσεγγίσεις του «Housing First» έχουν αποδειχθεί πολύτιμες, ακόμη και για τους πιο ευάλωτους, εφόσον βασίζονται στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα σε ασφαλή, κατάλληλη, προσιτή και βιώσιμη στέγαση, και ότι κανείς δεν πρέπει να

αποδεικνύει ότι είναι άξιος ή έτοιμος γι' αυτήν. Αυτό θα συνεπαγόταν συνεπώς χρηματοδότηση περισσότερων προληπτικών δράσεων και δράσεων φιλοξενίας και υποστήριξης και θα μπορούσε να αντανακλά τις συστάσεις του Συνηγόρου της Ευρώπης στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Ομοφωνίας που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες τον Δεκέμβριο του 2010, που αναγνώρισε την ανάγκη να ενισχυθεί η μετατόπιση από την παραδοσιακή - επιχειρησιακή πολιτική αντιμετώπισης της διαχείρισης των αστέγων – προς την κατεύθυνση της στέγασης ως ανθρώπινο δικαίωμα (2011).

Επιπλέον, η βιβλιογραφία απέδειξε ότι η διάσταση του φύλου θα πρέπει να ενταχθεί σε όλες τις στρατηγικές και τις προσεγγίσεις των υπηρεσιών για τους άστεγους για να δοθεί η δυνατότητα ανάδειξης των στερεοτύπων με βάση το φύλο. Παρότι οι έρευνες καταδεικνύουν κατά πολύ υψηλότερο ποσοστό ανδρών μεταξύ του πληθυσμού των αστέγων, υπάρχει έντονος προβληματισμός για τη διάσταση του φύλου στην αστεγία και τη στέγαση καθώς οι εμπειρίες της αστεγίας διαφοροποιούνται σύμφωνα με το φύλο (π.χ. Baptista 2010; Pleace 2016; Bretherton 2017). Έχει επίσης επισημανθεί ότι η ορολογία που χρησιμοποιείται και η συλλογή στοιχείων αποκλείουν πολύ σημαντικές διαστάσεις στο επίπεδο αστεγίας των γυναικών.(π.χ. απόκρυψη αστεγίας, αστεγία σε επίπεδο οικογένειας) (π.χ. Busch-Geertsema et al. 2014, Pleace , 2016).

Ένα δεύτερο επίπεδο που διακρίνεται από την βιβλιογραφική ανασκόπηση προέρχεται από την υπόθεση ότι συχνά τα υπάρχοντα κοινωνικά συστήματα στήριξης των κοινωνικά αποκλεισμένων μπορεί να αποτελούν τα ίδια παράγοντα αποκλεισμού. Οι απαιτήσεις, οι τιμωρίες και οι κυρώσεις που επιβάλλονται στους αποδέκτες συχνά κατανοούνται ως υπενθύμιση της προσωπικής ανικανότητας, που οδηγεί σε περαιτέρω αυτοστίγμα και περαιτέρω αποκλεισμό.

Έτσι, η ρητορική ενεργοποίησης μερικές φορές θεωρείται ότι περιορίζει τις δυνατότητες αυτοδιάθεσης. Εάν οι παραλήπτες κάνουν προσωπικές επιλογές που αποκλίνουν από την «πεπατημένη» των κοινωνικών υπηρεσιών, ενδέχεται να έχουν κυρώσεις ή ακόμη και να αποκλειστούν. Αυτές οι κυρώσεις μπορεί να επηρεάσουν πολύ αρνητικά την ίδια τους την ύπαρξη και μπορεί ακόμη και να οριστούν ως μια μορφή δομικής βίας, δηλαδή μια μορφή βίας όπου οι κοινωνικές δομές ή οι κοινωνικοί θεσμοί βλάπτουν τους ανθρώπους εμποδίζοντάς τους να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες (π.χ. Galtung, 1969; Lee, 2019).

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας τονίζει ότι οι παρεμβάσεις πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα ενδιαφέροντα, τις προσωπικές αξίες του ατόμου κ.λπ., σύμφωνα με αυτά που υποστηρίζει το έργο HOOD και τα οποία είναι: η συμμετοχή των χρηστών, η προσωπική συνεργασία μαζί τους με έμφαση στις θετικές σχέσεις, η δημιουργία του αισθήματος του «ανήκειν» στην κοινότητα, η αυτοδιάθεση και η αναγνώριση της προοπτικής των συμμετεχόντων.

Το τρίτο επίπεδο συνδέεται άμεσα με την πρώιμη παρέμβαση, την πρώιμη καταγραφή προφίλ ή/και την πρώιμη αποκατάσταση σε σχέση με τη διάσταση του χρόνου. Η εξέταση των τρόπων εξόδου από την αστεγία θεωρείται σημαντική όχι μόνο για τον εντοπισμό

ευκαιριών για την πρόληψη, αλλά και για τον εντοπισμό των ατόμων που κινδυνεύουν καθώς και για τη διασφάλιση της πρόσβασής τους στην κατάλληλη υποστήριξη πριν φτάσουν σε σημείο κρίσης.

Όπως τονίστηκε σε πρόσφατη έκθεση, «οι υπηρεσίες αστέγων στην Ευρώπη δεν εστιάζουν στην πρόληψη και δεν δίνεται έμφαση στην καθιέρωση διαδικασιών για την έγκαιρη αποτροπή των καταστάσεων κινδύνου αστέγων (π.χ. εξώσεις), στην εξασφάλιση προτεραιότητας της πρόσβασης στη στέγαση ή/και στην ταχεία επανένταξη σε στέγη» (Baptista & Marlier, 2019: 94).

Ως εκ τούτου, ο χρόνος είναι ένας βασικός παράγοντας που διαμορφώνει την ικανότητα επιβίωσης και την ίδια την ταυτότητα. Οι άνθρωποι που περνούν περισσότερο χρόνο στο δρόμο και λαμβάνουν υπηρεσίες ελλειπείς, χάνουν προοδευτικά τις ικανότητές τους, μεταβαίνοντας σε όλο και πιο ευάλωτη κατάσταση. Προκειμένου να επιβιώσουν ως άστεγοι, χάνουν άλλες ικανότητές τους, συρρικνώνεται το κοινωνικό τους δίκτυο και οι μελλοντικές τους προοπτικές, αφού παγιδεύονται στην παρούσα διάσταση.

Υιοθετώντας την έννοια της «καριέρας της φτώχειας» (Meo, 2000) για να αναλυθεί η κατάσταση της αστεγίας, επισημαίνεται η επίδραση του χρόνου στην ζωή των ανθρώπων, υποδεικνύοντας τη σημασία της έγκαιρης παρέμβασης. Πέρα από το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που περνούν οι άστεγοι στους δρόμους, τείνουν να τυποποιούν και τις συμπεριφορές τους. Είναι αναγκαίο να αναλυθεί η αστεγία με βάση ένα διαδοχικό μοντέλο που λαμβάνει υπόψη τον χρόνο ως βασικό στοιχείο των ατομικών διαδρομών της αστεγίας.

Ως αποτέλεσμα, η πρώιμη παρέμβαση θα πρέπει να περιλαμβάνει πολιτικές, πρακτικές και στρατηγικές, σχεδιασμένες για την αντιμετώπιση του άμεσου κινδύνου της αστεγίας μέσω της παροχής πληροφοριών, αξιολόγησης και πρόσβασης στην απαραίτητη υποστήριξη. Η πρώιμη παρέμβαση μπορεί επίσης να είναι μια στρατηγική που υιοθετείται για να διευκολύνει την προοδευτική μετατόπιση από την προσέγγιση «έκτακτης ανάγκης» στην προσέγγιση «πρόληψης». Αυτό θα μπορούσε να είναι μέρος του «Χάρτη για την επίλυση του προβλήματος της αστεγίας» που προσδιορίστηκε από τους Pleace et al., σύμφωνα με τους οποίους υπάρχει μια αποδεδειγμένα αποτελεσματική λύση και «μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε στρατηγικό επίπεδο που θα μειώσει σημαντικά τόσο τον αριθμό των αστέγων όσο και τους κινδύνους της αστεγίας (Pleace et al., 2018: 97).

Οι πρακτικές πρώιμης παρέμβασης που εντοπίστηκαν στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας περιλαμβάνουν: i) τη φτώχεια και τη στήριξη του εισοδήματος, ii) τα προγράμματα υποστήριξης μισθώσεων ακινήτων, iii) τη διασφάλιση της πρόσβασης σε καθολικές και στοχευμένες υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, iv) το σχεδιασμό και τις υποδομές σε μειονεκτούσες περιοχές, v) την αστυνόμευση, την καταδίκη και τη νομοθεσία σχετικά με την έμφυλη βία και vi) την παροχή ευρύτερης πρόσβασης σε προγράμματα οικογενειακής υποστήριξης, ιδίως σε αυτά που αφορούν την πρώιμη παιδική ηλικία ή τις μονογονεϊκές οικογένειες.

References

Maini-Thorsen, Af Anne-Sofie (2018), *Jeg kan godt lide, når jeg kan dufte, at jeg har vasket fingre – En eksplorativ undersøgelse af kvinders erfaring med hjemløshed* [I like the smell of soap after washing my hands: an exploratory study of women's experiences of homelessness], København, Projekt Udenfor. Available at: https://udenfor.dk/wp-content/uploads/2018/08/En-eksplorativ-undersogelse-af-kvindes-erfaringer-med-hjemloshed_til-download.pdf.

Afonso, Laura (2018), *Mujeres sin hogar y redes sociales: visibilidad y autopercepción*, Universidad Complutense de Madrid - Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, Tesis doctoral. Available at: <https://eprints.ucm.es/id/eprint/51651/1/T40957.pdf>.

Baptista, I. (2010), "Women and Homelessness", in: E. O'Sullivan, V. Busch Geertsema, D. Quilgars and N. Pleace (Eds.), *Homelessness Research in Europe*, pp.163-186, Brussels: FEANTSA.
Bretherton, J. (2017), "Reconsidering Gender in Homelessness", *European Journal of Homelessness* 11(1), pp. 1-21.

Busch-Geertsema, V., Benjaminsen, L., Filipovič Hrast, M. and Pleace, N. (2014), *The Extent and Profile of Homelessness in European Member States: A Statistical Update*, Brussels: FEANTSA.
Consoli T. & Meo A. (eds) (2021), *Homelessness in Italia. Biografie, territori, politiche* [Homelessness in Italy. Biographies, territories, policies], Milano, Franco Angeli.

Evangelista, G. (2015), *El acceso a la vivienda social de las personas sin hogar*, Universidad Autónoma de Barcelona, Tesis doctoral. Available at: https://ddd.uab.cat/pub/tesis/2016/hdl_10803_368566/gfe1de2.pdf.

Evans, W. N.; Phillips; D. C. & Ruffini, K.J. (2019), *Reducing and Preventing Homelessness: A Review of the Evidence and Charting a Research Agenda*, National Bureau of Economic Research, NBER WORKING PAPER SERIES: Paper 26232. Available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26232/w26232.pdf.

Galtung, J. (1969), "Violence, Peace, and Peace Research", *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3 (1969), pp. 167-191, Sage Publications, Ltd.

García, Silvia Parrabera; González, María Chico; Loreti, Marina de la Hermosa; Fernández de la Cueva, Carlos (2019), "La UAT: una adaptación del marco de Diálogo Abierto finlandês", *Rev. Asoc. Esp. Neuropsiq.* 2019; 39(136): 223-238. Available at: <http://scielo.isciii.es/pdf/neuropsiq/v39n136/2340-2733-raen-39-136-0223.pdf>.

Gómez, K. (2018), *Análisis de Intervenciones Sociales para Personas Sin Hogar*, Universidad de La Laguna. Available at: <https://riull.ull.es/xmlui/bitstream/handle/915/12294/Analisis%20de%20Intervenciones%20Sociales%20para%20Personas%20Sin%20Hogar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Homelessness Australia (2012), *Creating a Framework for Ending Homelessness. Prevention or Cure?*. Available at: https://www.homelessnessaustralia.org.au/sites/homelessnessaus/files/2017-07/Early_intervention_in_theory_and_practice_an_evidence_based_policy_paper_vers_2.pdf.

Jury of the European Consensus Conference on Homelessness (2011), *European Consensus Conference on Homelessness: Policy Recommendations of the Jury*, Brussels: Belgian Presidency of the EU.

Katsadoros K., Sarantides D., Karidi K., Tourkou A., Stamatogiannopoulou A., Alamanou A., Theodorikakou O. (2012), *Οι άστεγοι στην Ελλάδα του 2012* [Homelessness in Greece in 2012] Athens, Klimaka, Available at: http://www.klimaka.org.gr/wp-content/uploads/2017/05/typos_1.pdf?fbclid=IwAR1xuynzJ4dSjxoN0mNCWJl2-MoITVurrv3LT-uABxGhactpvWlilizS1c.

Kourachanis, Nikos (2019). Homelessness Policies in the Liberal and the Southern European Welfare Regimes: Ireland, Portugal, and Greece. *Housing Policy Debate*, pp. 121–136.

Lee, B. X. (2019), *Violence: An Interdisciplinary Approach to Causes, Consequences, and Cures*, John Wiley & Sons.

Meo A. (2000), “L’esperienza della vita in strada” [“The experience of life on the street”], in *Sociology of Disruptive Events*, Liguori, Napoli, pp. 113-179.

Pleace, N.; Baptista, I.; Benjaminsen, L.; Busch-Geertsema, V. (2018). *Homelessness Services in Europe*, FEANTSA, Brussels.

Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali (2015) *Linee di Indirizzo per il contrasto alla grave emarginazione adulta in Italia*. Available at: <https://www.fiopds.org/linee-di-indirizzo-per-il-contrasto-alla-grave-emarginazione-adulta-in-italia/>

Pleace, N. (2016), “Exclusion by Definition: The Underrepresentation of Women in European Homelessness Statistics”, Mayock, P. and Bretherton, J. (Eds.) *Women’s Homelessness in Europe*, pp.105-126, London: Palgrave Macmillan.

Porcellana V. (2018), “Diventare ‘senza dimora’. Politiche e pratiche del welfare alla lente dell’etnografia” [Becoming ‘homeless’. Welfare policies and practices at the lens of the ethnography], in *Antropologia*, 5, 1, pp. 113-132. Available at: <https://www.ledijournals.com/ojs/index.php/antropologia/article/download/1390/1320>.

Ramsdahl, A.; Vesterbø, T.; Kirkegaard, A. (2018), *Ung og UDENFOR – erfaringer efter tre års arbejde med unge hjemløse på gaden* [Young and OUTSIDE – experiences after three years of working with young homeless people], 2018, København, Projekt Udenfor. Available at: https://udenfor.dk/wp-content/uploads/2018/08/UngogUDENFOR_samletpdf.pdf.

Rodríguez-Pellejero, J. M., Núñez, J. L., & Hernández, D. (2017). Perfiles de personalidad y síndromes clínicos en personas sin hogar. *Revista De Psicopatología Y Psicología Clínica*, 22(3), 197–206. Available at: <https://doi.org/10.5944/rppc.vol.22.num.3.2017.18848>.

Stephen Gaetz & Erin Dej. (2017). *A New Direction: A Framework for Homelessness Prevention*. Toronto: Canadian Observatory on Homelessness Press. Available at: https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/attachments/COHPreventionFramework_1.pdf

Theodorikakou O., Alamanou A., Katsadoros K. (2013), “Neo–homelessness and the Greek Crisis”, *European Journal of Homelessness*: Volume 7, Issue 2 – December 2013. Available at: https://www.feantsa.org/download/ot_et_al_review6144018687950662512.pdf.

Eu project by

Fondazione
Ufficio Pio

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI
DI TORINO

SJD

Sant Joan de Déu

Serveis Socials · Barcelona